

УДК 811.161.1'36:796

Леся Легка, викладач кафедри слов'янських мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті проаналізовано вживання національних та іношомовних термінів у галузі фізичної культури і спорту. Зосереджено увагу на історії розвитку української спортивної термінології та особливостях її використання на сучасному етапі.

Ключові слова: термін, спортивна термінологія, українські терміни, інтернаціональні терміни.

Літ. 7.

Леся Легкая, преподаватель кафедры славянских языков
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ИНОЯЗЫЧНЫХ ТЕРМИНОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

В статье проанализировано употребление национальных и иноязычных терминов в области физической культуры и спорта. Внимание сосредоточено на истории развития украинской спортивной терминологии и особенностях её употребления на современном этапе.

Ключевые слова: термин, спортивная терминология, украинские термины, интернациональные термины.

Lesya Legka, Lecturer of Slavic Languages Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

OPERATION OF NATIONAL AND FOREIGN TERMS IN FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT

In the article the use of national and foreign terms is analyzed in the field of physical culture and sport. Attention is paid to history of development of Ukrainian sport terminology and features of its use on the modern stage.

Keywords: term, sport terminology, Ukrainian terms, international terms.

Постановка проблеми. Значення української мови в системі інших навчальних предметів є винятковим, бо вона є передовсім засобом пізнання світу, інтелектуально-культурних цінностей нації, засобом навчання фаху, самопізнання, розвитку, самовдосконалення та самореалізації.

Під час навчання у вищому навчальному закладі сфера спілкування, пізнання та діяльності студентів значно розширюється. Однією з важливих проблем ефективності навчального процесу студентів вищих навчальних закладів на пряму підготовки “Фізичне виховання і спорт” є піднесення мовної/мовленнєвої культури, оволодіння знаннями стилістичних багатств рідної мови, основами риторичних знань та вмінь, чітке визначення основних термінів і понять галузі, що дає можливість спеціалістам у сфері фізичної культури та спорту краще розуміти і вживати в потрібній ситуації саме ту лексичну одиницю, яка точно й економно передає висловлену думку, використовувати єдину термінологічну мову.

Спортивна термінологія – це сукупність слів та стійких словосполучень, відповідних з поняттями (предметами, явищами, діями) в галузі фізичної культури та спорту, а спортивний термін – це слово або словосполучення, застосоване для точної назви понять (предметів, явищ, вправ, рухів) в галузі фізичної культури та спорту, які характеризуються єдністю цілісної номінації [2].

Фізичне виховання і спорт має свою історію розвитку і функціонування термінологічного апарату. Виділяють значну за обсягом наукову термінологію (терміни фізіології, анатомії, біомеханіки і т.п.), технічну (при описі спортивних споруд, комплексів тренажерів, спортивних снарядів, екіпіровки спортсменів), термінологію вимірювальних систем (спортивної метрології), номенклатурні назви (наприклад, ті, що характеризують види спорту), терміни-команди (дають змогу управляти діяльністю тих, хто займається фізичними вправами), терміни методики навчання і тренування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що різні аспекти української спортивної термінології досліджували: М. Паночко (лексико-семантичні аспекти розвитку спортивної термінології), А. Кочур, О. Вацеба, М. Герцик, М. Назаренко, І. Янків (історико-методологічний аналіз української термінології), О. Боровська (співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту), О. Породько-Лях (терміни-номени осіб у сфері фізичної культури та спорту), К. Трофімук (особливості спортивної лексики й термінології в засобах масової інформації), О. Романчук, Р. Коваль (історія спортивної лексикографії) та інші.

Метою нашої наукової розвідки є аналіз власне української та іншомовної термінології у галузі фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу. Термінологія галузі фізичної культури та спорту сформувалася на базі загальної лексичної системи української мови і належить до її нових лексичних пластів. Сучасна термінологія спорту почала бурхливо розвиватися в період активного формування спорту як соціального явища, тобто з кінця XIX століття. Саме тоді в Європі відбувалося організаційне оформлення окремих видів спорту: засновувалися спортивні федерації, формувалися єдині правила змагань, зароджувалася теорія спортивного тренування як наука.

Водночас із поширенням спорту з країн Західної Європи в Україну прийшла переважна більшість уживаних тоді спортивних термінів. Багато слів аналізованої тематики запозичені з тих мов, де вперше зародився той чи інший вид спорту: з англійської (*тренер, голкіпер, лідер, спортсмен, матч*); французької (*арбітр, команда, масажист, рапіра*); німецької (*шайба, штанга, турнір*); голландської (*яхта, тир, буй, шкіпер, штурман*); італійської (*сальто, регата, фінал, фаворит, фінт, шпага*).

Формування української термінологічної системи залежало від багатьох лінгвістичних та позалінгвістичних чинників. До останніх належить розвиток власне спорту та фізичної культури, а також соціально-культурна й військово-політична ситуація в суспільстві. Протягом століть український народ був роз'єднаний, жив у межах різних держав. Така суспільно-політична ситуація зумовила розвиток української спортивної термінології у двох напрямках – східноукраїнському та західноукраїнському (галицькому) варіантах. Наведемо деякі приклади. Так, на східноукраїнському мовному ґрунті розвинулися терміни:

серцевожилйна система, корегувальна гімнастика, ковзанева спілка, лижвяні станції, перебіг (забіг), веслування двопарне зі стерначем, гонові судна, трав'яний гокей, скраклі, зарахувальні змагання, безбож. У Західній Україні з'явилася своя термінологія: відбиванка, кошиківка, сітківка, гаківка, копаний м'яч, лецетарство, наколесництво, санкарство, біжня, скічня, одягальня, мет списом, стусан кулею тощо.

Науковці (М. Паночко, В. Осінчук, І. Попеску, І. Янків, Н. Назаренко, Л. Бардіна, О. Вацеба, О. Боровська, Л. Карпець), досліджуючи питання української спортивної лексики, пов'язують зародження української спортивної термінології з іменем професора Івана Боберського (1873 – 1947). На початку XX століття він видав підручники з дитячих рухливих забав, посібники з футболу, хокею, тенісу, лецетарства, зокрема “Забави і ігри рухові”, “Вісімнадцять м'ячевих ігор”, “Копаний м'яч” (футбол), “Сітківка” (теніс), “Гаківка” (хокей), “Виряд” (стройові команди), “Вільноручні вправи”, “Прорух”, “Нові шляхи фізичного виховання”. Іван Боберський працював над створенням української спортивної термінології, запропонувавши такі терміни, як копаний м'яч (футбол), сітківка (волейбол), стлівка (настільний теніс), гаківка (хокей), стусан, бій навулачки (бокс) кошиківка (баскетбол), булавка (метальна граната), лецетарство (лижний спорт).

Із внутрішніх ресурсів мови спортивні терміни створюються, як зазначає О. Боровська, такими шляхами: надання словам нових значень (*обруч, вилка, груша, щит, ланка*); модифікація термінів за допомогою деривативних афіксів (*тренування, змагання, підстрибування, заявка, переверот, пробіг, забіг, перехід*); складання основ терміноелементів (*двостерновий, лижоролер, півзахисник, півнападник, самозахист, самопідготовка*); утворення термінологічних сполучень (*вільний удар, вільні вправи, баскетбольний кошик, триразовий чемпіон, передавати естафету, стиль гри, штовхання ядра, метання молота, двокроковий лижний хід, тренувальні форми змагальних вправ*); утворення аббревіатур (*НОК (Національний олімпійський комітет), МОК (Міжнародний олімпійський комітет), ДЮСШ (Дитячо-юнацька спортивна школа), ФФУ (Федерація футболу України)*) [2].

Галузь фізичної культури та спорту є відкритою системою, яка швидко розвивається, збагачується новими поняттями, адаптуючи при цьому значну кількість іншомовних слів. Такі

слова асимілюються українською мовою, особливо в засобах масової інформації та в молодіжному середовищі. Спостерігається поява значної кількості нових видів рухової активності, які стають популярними серед українського загалу: *фітнес, шейпінг, армрестлінг, бодибілдінг, шорттрек, боулінг* тощо. На думку мовознавців та фахівців фізичної культури (Т. Кияк, Л. Симоненко, Т. Панько, В. Перхач, Л. Сергієнко, В. Осінчук, І. Попеску, М. Зубалій, В. Сіркзіюк та ін.), значна кількість таких запозичень порушує норми української мови, її милозвучність та поняттєвий апарат галузевої науки.

Вагома частина спортивних термінів іншомовного походження є інтернаціоналізмами. Інтернаціональними термінами в галузі фізичної культури та спорту вважаються лексичні одиниці, що збігаються за своїм терміним змістом, беруть свій початок з одного етимологічного джерела та функціонують мінімум у трьох не близько споріднених мовах. Більше половини термінів походять з англійської та французької мов. Така ситуація зумовлена тим, що Англія та Франція були батьківщиною багатьох видів спорту (*футбол, крикет, теніс, більярд* та ін.) і їхні терміни поширилися разом з детермінованими поняттями.

У другій половині ХХ століття в мові українських ЗМІ з'явилися такі запозичення, як *даун-хіп* (швидкісне спускання з гори на велосипеді без гальм); *возбюрі-флор* (стрибок у висоту, коли спортсмен долає планку спиною); *буліт* (штрафний удар у хокеї); *шорттрек* (швидкісний біг на ковзанах на хокейному майданчику); *скайсерфінг* (стрибки з парашутом і велосипедом); *бобслей* (швидкісний спуск спеціально обладнаною трасою на санях); *бейсбол* (гра з м'ячем і битою); *гольф* (загання м'яча ключкою в лунки); *аквабол* (гра з м'ячем на слизькому вологому полі, подібна до футболу – по п'ять осіб у команді); *флорбол* (гра ключкою та пластиковим м'ячем); *бічволейбол* (пляжний волейбол); *пейнтбол* (воєнізована гра, у якій суперники намагаються вразити противника желатиновими кульками); *стритбол* (спортивна гра в баскетбол у польових умовах за спрощеними правилами); *скістрим* (спуск на лижах із дуже крутих, скелястих та засніжених гір); *фрестайл* (лижна акробатика); *скейтборд* (вид спорту, що полягає в катанні на спеціальній дошці); *фанбордінг* (катання на дошці з вітрилом); *шейпінг* (спеціальні вправи для жінок, що сприяють удосконаленню фігури); *боулінг* (гра на влучання важких куль у ціль); *пауерліфтинг*, або *бодибілдінг* (силовий вид спорту, який полягає в

підніманні штанги), *паркур* (мистецтво ефективно пересуватися і долати перешкоди), *дартс* – метання дротиків у ціль. Поява в нашій мові таких одиниць зумовлена переважно докорінними перетвореннями в суспільно-політичному, економічному та культурному житті країни, активізацією взаємозв'язків, зокрема в царині спорту. Сприяла цьому й активна участь українських спортсменів та їхні високі показники в різних європейських і світових змаганнях за останні роки, а також широке висвітлення цих результатів у засобах масової інформації.

Нині в Україні активізувалися і стали досить поширеними номінації східних єдиноборств і оздоровчих комплексів, а також слова на їх позначення. Тарас Джміль у Всеукраїнській спортивній газеті “Спортивка” від 17 грудня 2011 року зазначає, що у світі є приблизно 140 видів бойових мистецтв, які незалежно від національної ознаки об'єднуються в один загальноприйнятий термін *кемпо*. Це поняття з'явилося в результаті трансформації японського *цюань-фа*, що перекладається, як *метод* чи *закон кулака*. Кемпо поділяється на кілька видів: контактний бій, боротьба, бій зі зброєю, й без неї та змішані стилі бойових єдиноборств. Звичайно, найбільше різних бойових мистецтв і їхніх напрямків на Сході. У Китаї практично усі види бойових мистецтв об'єднуються під назвою *ушу* (у перекладі – зупинити зброю, не дозволити її застосувати); *кунг-фу* (китайська традиційна система оздоровлювальної гімнастики і спортивної боротьби). У японських бойових мистецтв значно ширші та різноманітніші течії та напрямки: *сумо, карате, кіокушин* (японська національна боротьба), *кендо* (бій з мечем), *нагінатадзю* (бій з довгою палицею, на кінці якої прикріплене лезо), *ніндзюцю* (бойове мистецтво, поєднане з наукою розвідки), *кудо* (об'єднує елементи карате, боксу, дзюдо та різних технік), *айкідо* (вид єдиноборства, основою якого є оборонна тактика). Дуже видовищними та жорстокими є бойові мистецтва Кореї: *тхеквондо* (бойове мистецтво руки та ноги), Бразилії *капоейра* та *джиу-джитсу*. Популярні зараз змішані єдиноборства були відомі ще 648 року до нашої ери на древніх Олімпіадах під назвою *панкратіон*. Українськими національними бойовими єдиноборствами є *бойовий гопак, рукопаш гопак, спас* – контактні види бойових мистецтв, в основі яких моральний та релігійний сенс.

Відбувається активне формування власне української спортивної лексики, як, наприклад: *жердинник* (легкоатлет-стрибун із палицею у висоту); *рукоборець* (той, хто займається

**ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ
У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ**

спортивною боротьбою на руках); *вицолігівець* (спортсмен, який виступає за команду вищої ліги); *вітрильниця* (спортсменка, яка змагається у перегонах на вітрильнику); *плавчиня* (спортсменка, яка займається плаванням); *контрактник* (спортсмен, який виступає в певному клубі за контрактом); *вільник* (борець греко-римського стилю); *нападник* (спортсмен передньої лінії в ігрових видах спорту); *кошик* (баскетбольне кільце).

Зростає кількість префіксальних утворень, зокрема за допомогою іншомовних префіксів *супер-* та *пара-*: *суперліга*, *суператлет*, *супергол*, *суперклуб*, *супертурнір*, *супермарафон*, *супербаскетбол*, *параолімпіада* *парапланеризм*.

Зафіксовано значну кількість лексем, утворених шляхом слово- та основоскладання: *автогол*, *бліцшахи*, *лижсеролери*, *скепт-клуб*, *фітнес-клуб* *фітнес-програма*, *рукоборство*, *судноспорт*, *скелелазіння*.

Запозичення корисні й виправдані тоді, коли їх не можна замінити словами рідної мови. Прикладом умотивованої заміни в мовній практиці іншомовних спортивних термінів власне українськими утвореннями можуть бути такі: *голкипер* – *воротар*, *форвард* – *нападник*, *пенальті* – *штрафний удар*, *корнер* – *кутовий, офсайд* – *поза грою*, *хавбек* – *захисник*, *тайм-аут* – *перерва*, *плей-оф* – *гра на виліт*, *гонщик* – *перегонець* – *пілот*, *боулінг* – *круглі*.

У спортивній лексиці поширеними є синоніми, що передають те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками та виражають усю гаму пов'язаних із ним емоційно-експресивних нюансів, наприклад: *першість*, *лідерство*; *суддя*, *рефері*, *арбітр*; *уболівальник*, *болільник*; *рух*, *переміщення*, *рухання*, *динаміка*; *розгін*, *розбіг*; *призер*, *переможець*; *зарядка*, *руханка*; *атлет*, *силач*, *богатыр*; *тренер*, *наставник*, *сенсей*; *пентатлон*, *п'ятиборство*. Такі синоніми запобігають одноманітності висловлення думки у спортивних інформаціях, і тому доцільно звертати увагу на їхнє стилістичне використання.

Перифрази як один із видів синонімії, слугують засобом, що допомагає уникати повторення тих самих слів у тексті, оскільки це описова назва предмета за якоюсь ознакою, наприклад: *біла*

Олімпіада (зимові Олімпійські ігри), *королева спорту* (легка атлетика), *майстри голубих доріжок* (плавці-спортсмени), *золота сходи́нка* (перше місце), *майстер шкіряної рукавички* (боксер), *перша ракетка* (олімпійська чемпіонка з тенісу), *золота рибка* (про Я. Клочкову), *залізна рукавичка* (про В. Кличка), *зелено-білі* (про футбольну команду “Карпати”), *українська кенгуру* (Ольга Солодуха вперше пододала 15-метрову позначку у потрійному стрибку).

Висновки. Спорт – явище соціальне, невід’ємна частина культури та способу життя людини. Сучасна спортивна термінологія є відкритою мовною системою, яка активно поповнюється запозиченнями з інших мов та збагачується за рахунок власних мовних ресурсів. Чужомовні запозичення відповідають потребам української мови, пристосовуються до правил українського терміноутворення.

1. Акуленко В.В. *Интернациональные эпитеты в лексике и терминологии.* / В.В. Акуленко. – Харьков, 1980. – 42 с.

2. Боровська О.В. *Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту* [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.В. Боровська; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2004. – 15 с.

3. *Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту* / уклад. Д.М. Диньовський та ін. – К.: Просвіта, 1993. – 20 с.

4. Осінчук В.Г. *Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту* [Текст]: навч. посіб. / В.Г. Осінчук, І.К. Понеску. – К.: ЛДУ, 1995. – 200 с.

5. Паночко М.М. *Украинская спортивная лексика* [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.07.02 / М.М. Паночко; Киев. гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. – К., 1978. – 9 с.

6. Янків І.Т. *Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз)* [Текст]: автореф. дис. канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.02 / І.Т. Янків; Волин. держ. ін-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 32 с.

7. www.nbuv.gov.ua/.../.../Romanch.pdf

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013

